

25. Sendlmeier W. F. Der Einfluß von Qualität und Quantität auf die Perzeption betonter Vokale des Deutschen / W. F. Sendlmeier // *Phonetica*. 1981. – № 5-6. – S. 291–308.
26. Sievers E. Grundzuege der Phonetik / E. Sievers – 1901. – 328 s.
27. Trost P. Vokalquantitaet und Silbe im Deutschen / P. Trost // *Proc. of the 6th Intern. Congr. of Phon. Sci. – The Prague, 1967.* – P. 939–941.
28. Ungeheuer G. Duden, Siebs und WDA : drei Woerterbuecher der deutschen Hochlautung / G. Ungeheuer // U. Engel & P. Grebe, *Festschrift fuer H. Moser.* – 1969. – S. 202–217.
29. Ungeheuer G. Sprache und Signal / G. Ungeheuer – 1984. – 153 s.
30. Vieãtor W. Elemente der Phonetik / W. Vieãtor. – Leipzig. – 1923. – 423 s.
31. Vieãtor W. Aussprache des Schriftdeutschen / W. Vieãtor. – Leipzig. – 1941. – 131 s.
32. Werner O. Phonetik des Deutschen / O. Werner – Stuttgart, – 1972. – 90 s.

ЕВОЛЮЦІЯ МОРФОЛОГІЧНИХ ТРАНСПОЗИЦІЙ АБСТРАКТНИХ ІМЕННИКІВ

ТОЛЧЕСВА Т. С.

Національний педагогічний університет імені М. П. Драгоманова

Дослідження абстрактної лексики перебувають на межі лінгвістики й філософії. Способи творення абстрактних іменників віддзеркалюють когнітивні механізми пізнання світу людиною, а також по-новому розкривають процес взаємодії дійсності, мови та людини в історичній перспективі та дає можливість встановити мотиви позначення і співвіднесення когнітивних структур з мовними [3, с. 7]. Історичний аспект у вивченні лексико-граматичних розрядів іменників необхідний для того, щоб зрозуміти ступінь впливу на їх остаточне формування граматичних та лексичних факторів.

На думку О. С. Кубрякової, абстрактні імена виникають на більш вищих етапах осмислення світу, сприяючи опредметненню непередметних величин. Відбувається омовлення концептуальних структур іменниками, прототипічні значення яких пов'язані з предметними сутностями [3, с. 7]. Звідси, абстрактні іменники є вищою формою ментальної діяльності людини. Аналізуючи ідеї російського філософа М. В. Ільїна, Н. В. Медведовська описує такі рівні лексичної абстракції:

1. Перший рівень абстракції – ізолюючий, внаслідок якого виникають найпростіші словопоняття, структура яких окрім денотативного містить і виражене сигніфікативне значення – наприклад, назви дій та процесів.

2. Другий рівень абстракції – сходження від слів та дій до понять чи концептів... на рівень більш високих узагальнень та понятійного мислення. В формальній логіці цей рівень співвідноситься з узагальнюючою абстракцією, на ньому утворюються назви класів предметів та родові поняття дій та процесів.

3. Третій рівень абстракції вимагає філософського осмислення явищ розумової та психічної діяльності, причому з застосуванням процесів як ізолюючої, так і узагальнюючої абстракції. Доцільним видається термін “ідеалізуюча абстракція”. Відповідні семантичні класи – назви родових понять мисленнєвих, психологічних, соціальних, моральних та інших категорій, властивих суб`єктивному (тобто, ідеальному) світу людини.

4. Максимальний рівень абстракції пов'язується з останнім ступенем інформатизації – тобто сходження від реальності матерії до реальності форми, від феномена до ноумена. Традиційно найвищий рівень абстракції називають символічним, до нього належать імена наукових понять та загальні імена – іменники з високим ступенем десемантизації [4, с. 6].

Ці положення покладено в основу формулювання постулату про те, що існує традиція ототожнення логічної категорії абстрактного і конкретного з граматичними категоріями морфологічних класів [4, с. 5].

Отже, мета статті – охарактеризувати особливості морфологічних транспозицій абстрактних іменників.

Будь-яке слово функціонує в мові як знак, як граматично оформлена одиниця. Слово як знак є достатньо складним утворенням, оскільки саме в ньому поєднується матеріальне та ідеальне. Як відомо, завдяки знаку ідеальний світ свідомості трансформується в його матеріальний аналог.

Знак як граматично оформлена одиниця, тобто як слово, має два аспекти лінгвістичного трактування: внутрішній і зовнішній. Перший утворює система граматичних значень; це форма змісту. Другий – формально-граматична, тобто структурна, розчленованість слова на основу та формальну частину, його дистрибуція тощо; це форма вираження. Ці два аспекти разом складають структурне ціле слова. Відношення у слові формального показника до змістового є формою вираження граматичного значення [1, с. 59]. Проте, незважаючи на розмаїття прийомів його вираження, перелік формальних та змістових показників засобів вираження граматичного значення в кожній мові дуже обмежений. Парадигми таких форм об'єднуються в граматичні категорії, де первинним є змістова основа, вторинним – формальна [1, с. 90]. Цим пояснюється той факт, що при відсутності у будь-якій мові формального показника певного значення, його можна передати іншим способом.

Головне призначення граматичних категорій – характеризувати основні мовні одиниці – слово та речення, тому вони поділяються на словозмінні та класифікаційні. Класифікаційні категорії генетично пов'язані з субстантивними та предикативними частинами мови. Саме субстантивні категорії формують загальнограматичне значення іменника як частини мови – предметність. Хоча іменник як частина мови є в усіх відомих мовах світу його змістово-семантична ємність не однакова, що віддзеркалюється у нетотожності комплексу частковограматичних значень субстантивності. Найбільш типовими категоріями іменника є клас, рід, число та відмінок, проте у досліджуваних нами мовах їх навіть формальний набір не однаковий. Первинно ці категорії були синкретичними.

З розвитком людства еволюціонувала мова. Послаблювався безпосередній зв'язок мови з дійсністю, втрачалася безпосередня мотивованість мовних фактів реальністю, підсилювався вплив мовної структури на розвиток граматичних категорій. Формалізація категорій класів призвела до змішання лексичних груп та перерозподілу слів між класами [1, с. 100]. Так, у близькоспоріднених українській та російській мовах, наприклад, різна кількість відмінків (у російській мові втрачено кличну форму). Різну родову віднесеність мають деякі іменники, наприклад, *собака*, *біль* в українській мові чоловічого

роду, як первинно було в давньоруській мові, у російській – жіночого. Історично це пояснюється уявленням людини про статеву приналежність певного предмета, тобто категорія роду первинно мала реальне підґрунтя, що відображалося в лексичному змісті мовних одиниць, тому у багатьох мовах є передусім чоловічий та жіночий рід, а потім розподіл мовних одиниць відбувався за формальною аналогією. Таким чином, історично ця категорія заснована на семантичних складових, які покладено в основу лінгвістичної класифікації іменників.

Аналогічну картину спостерігаємо в германських та романських мовах. Наприклад, якщо в сучасній англійській мові категорія роду властива займенникам, то в іменниках вона втрачена вже в давньоанглійській період, коли почали відбуватися суттєві зміни у фонетичній та морфологічній структурах слова: послаблення ненаголошених складів, перенос відмінкових закінчень з одного типу відмінювання до іншого, остаточне встановлення визначеного артикля тощо.

Так, наприклад, в іменному відмінюванні давньоанглійської мови було не менш 25 форм множини з перегласовкою, а зараз залишилося лише 7: *feet* – ноги, *geese* – гуси, *teeth* – зуби, *men* – чоловіки, *women* – жінки, *lice* – воші и *mice* – миші). Було поширене так зване “слабке відмінювання” з основою множини на *-n*, особливо в південному діалекті середньо англійської мови, зокрема: *treen* замість *trees* – дерева и *housen* вместо *houses* – дома. Релікти цього явища в сучасній англійській мові представлено формами типу *brethren*, *children oxen*.

Висловлюється припущення, що, якщо основою літературної англійської мови став цей діалект, а не східно-центральної (лондонський), то форми на *-en* могли бути регулярними формами множини. Проте перемогло найбільш поширені в давньоанглійській форми сильного відмінювання чоловічого роду на *-s* типу *stan* – *stanas* – камінь – камені (у сучасній англійській мові *stone* – *stones*). Отже, іменники також відмінялися за “слабким” або “сильним” зразком залежно від типу первинної основи.

В англійській мові категорія роду перетерпіла ще більші перетворення, ніж у слов'янських мовах. Дуже швидко втратилася диференціація за статтю. Вже в давньоанглійській мові спостерігалася алогічність у маркуванні за родом, у тому числі й протиріччя з реальною статтю, наприклад, *mona* – місяць, *steorra* – зірка були чоловічого роду, *tigol* – цегла – жіночого, *scip* – корабель, *eage* – око, *wlf* – жінка – середнього [2].

Як зазначають дослідники, категорія роду іменників остаточно зникла разом з іншими граматичними спрощеннями у II половині XVII ст. Чоловічий рід зберігся лише за позначеннями чоловіків, жіночий – відповідно жінок, а все інше, навіть тварини, маркується середнім родом.

Слід додати, що в сучасній англійській мові у зв'язку із увагою громадськості до гендерних проблем, зокрема на лінгвістичному рівні, активно обговорюються перспективи модифікації існуючих традицій щодо маркування роду мовних одиниць в аспекті розвитку морфологічної структури англійської мови [7, с. 54]. Наприклад, похідні жіночі форми при передачі значення роду маркуються суфіксом або будь-якою іншою морфологічною або лексичною ознакою. Це може бути здійснено за допомогою:

1) лексичного значення слова: чоловічий рід – *man, boy*; жіночий – *woman, girl*; середній – *table, house*;

2) особових займенників (відповідно) – *he, she, it*;

3) суфіксів: *-ess, -ine, -er, -ette*;

4) складних та складених іменників: *a woman-doctor, a he-cousin*.

У сучасному мовленні формальною ознакою жіночого роду є часткове дублювання вихідної форми чоловічого роду: *man – woman, author – authoress*. Особливо активно цей процес відбувається у сфері, яка пов'язана позначенням людей за сферою їх професійної діяльності. З'явилися іменники з суфіксом *-ette*: *astronette, cosmonette, aviarette, farmarette, pickette – woman striker* (учасниця протесту-пікетування), *copette – woman police officer* (жінка-поліцейський). Аналогічно й серед номінацій у сфері шоу-бізнесу: *usherette, screenette, glamorette*.

Крім традиційних суфіксів зазначеної семантики *ess, -ette, -ine*, активно вживаються і вже набули статусу нормативних такі форми, як *hostess, waitress, governess, stewardess* та ін.

У художніх творах традиційний спосіб уточнення родової приналежності – вживання відповідного апелятива – постійно розширюється за рахунок одночасного паралельного існування форм, наприклад: *woman doctor, she-doctor, doctress, doctorine*.

Що стосується романських мов, то в їх більшості втрачено значення середнього роду. У сучасних індоєвропейських мовах набуває сили тенденція до загального роду, в якому об'єднуються семантичні показники чоловічого та жіночого родів. Аналізуючи динаміку розвитку французької абстрактної лексики, З. Ф. Піскозуб зосереджує увагу на транспозиційних процесах абстрактних іменників в період становлення французької граматичної норми XVI – XVII ст., а саме під час преціозного стилю французької літератури [6, с. 7]. Дослідниця дійшла висновку, що мова у цей період стала надто вишуканою: речення довгі, багаті на прислівники, відносні займенники, суперлативи, а також на абстрактні іменники, набуття якими узагальнених семантичних ознак стає настільки продуктивним, що звужує функціональну сферу конкретних іменників [там само]. Намагання преціозників досягнути найвищого ступеня вишуканості мови відобразилося в процесах транспозиції категорії числа. Аналіз еволюції абстрактної лексики дав можливість дійти певного висновку. Як зазначає З. Ф. Піскозуб, транспонуючись в форму множини, семантика абстрактних іменників зазнає змін, а саме, абстрактний субстантив в множині втричає корелятивний зв'язок з первісною формою однини [6, с. 10]. На її думку, реляції між формами однини і множини мають лексико-граматичний характер [там само], оскільки абстрактний іменник спочатку має форму однини, і лише переосмислюючись формує множину. Категоріальна транспозиція роду французьких абстрактних іменників періоду формування її норм характеризується значною ненормованістю та етимологічною індиферентністю. Наприклад, *doute, offer, erreur, amour* та інші – абстрактні іменники, що зазнали функціональної варіативності роду.

Категорія роду суттєво вплинула на формування класів іменників. Наприклад, А. Мейє у промові називає два класи: живий та неживий (Мейє).

Перший клас позначав соціально активні предмети, другий – пасивні, наприклад, у латинській мові слово *mansipium* в одному із лексико-семантичних варіантів позначало раба – живу істоту, людину, але соціально безправну. Іменники живого та неживого класів мали різні форми відмінювання, що збереглося зараз, зокрема, в українській та російській мовах у знахідному відмінку (*стіл / стол*, проте *учня / ученика*). Таким чином, як пише В. І. Дегтярьов, первинна система класів у зв'язку з усвідомленням природної диференціації живих істот перетворилася на активний (особистий) клас як базу для чоловічого та жіночого родів, а пасивний (речовий) – для середнього роду [1, с. 107].

Усе це свідчить про те, що навіть така базова категорія іменника, як предметність, відображає не тільки лексичне, але й загальний тип логічного змісту. Особливо це стосується тих слів, які мають не чисто предметну, а логічну співвіднесеність типу *мужність, відпочинок, рух, взаємозв'язок* тощо. У таких випадках предметність має лише граматичну природу.

Якщо розглянути опозицію *рух – рухати*, то обидва її члени позначають дію. Однак перший відноситься до предмету думки, а другий – до позначення динамічної ознаки. Завдяки мовним засобам перший член виступає у вигляді іменника, другий – дієслова. Водночас наявність у більшості мов світу іменника та дієслова свідчить про те, що всі існуючі системи частин мови мають спільну основу, яка пов'язана з логічною системою мислення [1, с. 107].

Виникнення абстрактних іменників, які символічно фіксують певні концепти етнічних спільнот, дає можливість за їх допомогою маніпулювати свідомістю в процесі засвоєння граматичного ладу та утворювати нові концептуальні системи завдяки семіотичним операціям. Унаслідок цього абстрактні імена виступають у процесі пізнання в ролі тих символів, що функціонують для називання гіпотетичних та принципово неможливих для спостереження гносеологічних об'єктів [3, с. 2]. Хоча іменник як частина мови є в усіх відомих мовах світу, його змістово-семантична ємність не однакова, що віддзеркалюється у нетотожності комплексу частковограматичних значень субстантивності. Найбільш типовими категоріями іменника є клас, рід, число та відмінок, проте їх навіть формальний набір не однаковий у різних мовах. Первинно ці категорії були синкретичними. З послабленням безпосереднього зв'язку мови з дійсністю в процесі еволюційного розвитку втрачалася первинна мотивованість мовних фактів реальністю, підсилювався вплив мовної структури на розвиток граматичних категорій, що призвело до перерозподілу слів між класами.

ЛІТЕРАТУРА

1. Дегтярев В. И. Основы общей грамматики / Владимир Иванович Дегтярев. – Ростов-на-Дону : Изд-во Ростов. ун-та, 1973. – 256 с.
2. Колпакчи М. А. Дружеские встречи с английским языком / Мария Адольфовна Колпакчи. – Л., 1978. – 285 с.
3. Кубрякова Е. С. В генезисе языка, или размышления об абстрактных именах / Е. С. Кубрякова // Вопросы когнитивной лингвистики. – Тамбов. 2006. – № 3 (009). – С. 5–13.
4. Медведовська Н. В. Розвиток абстрактної лексики в ранньонововерхньонімецькій мові (на

- матеріалі полемічних текстів XVI ст.) : автореф. дис. ... канд. філол. наук : спец. 10.02.04 “Германські мови” / Н. В. Медведовська – К., 2003. – 18 с.
5. Мейе А. Сравнительный метод в историческом языкознании / Антуан Мейе ; [пер. с фр. А. В. Дилигенской, под. ред. Б. В. Горнунга и М. Н. Петерсона]. – М. : Из-во ин. лит., 1954. – 100 с.
6. Піскозуб З. Ф. Семантичні та функціональні властивості абстрактних іменників французької мови : автореф. дис. ... канд. філол. наук : спец. 10.02.05 “Романські мови” / З. Ф. Піскозуб. – К., 2003. – 15 с.
7. Харьковская А. А. Когнитивные аспекты эволюции гендерных маркеров в английском языке / А. А. Харьковская // Вестник СамГУ. Лингвистика, 1999. – № 1. – С. 54–61.

ЗАСТОСУВАННЯ ПРОЦЕДУРИ ФОРМАЛІЗОВАНОГО АНАЛІЗУ ЛЕКСИЧНОЇ СЕМАНТИКИ В ЗІСТАВНИХ ДОСЛІДЖЕННЯХ

ФАБІАН М. П.

Ужгородський національний університет

Сучасне зіставне мовознавство, будучи окремою науковою парадигмою, характеризується своїми власними методами дослідження і має свою власну методіку проведення зіставних досліджень. Для останніх найчастіше застосовуються зіставний метод, компонентний аналіз, дистрибутивна методика, переклад, математичні, психолінгвістичні й соціолінгвістичні методи тощо. Останнім часом усе більше мовознавців схиляються до думки, що найпродуктивнішою основою для зіставлення мов є семантика, оскільки без глибокого всебічного вивчення мовного змісту не можна адекватно представити структуру мови загалом. Поділяємо думку Кочергана М. П., що “саме в лексиці приховані фундаментальні риси мовної структури, які зумовлюють наявність багатьох специфічних ознак на інших рівнях мови” і “опора на семантику сприятиме розкриттю максимально широкої сукупності системно зумовлених структурних характеристик мови, що дають змогу пролити світло на проблему взаємовідношення мови і мислення” [10, с. 88]. Переорієнтація мовознавчих досліджень на семантичний ґрунт є закономірною й науково виваженою, оскільки на сьогодні незаперечним є положення про примат мовного змісту над формою, про первинність лексичного в слові, про можливість застосування саме семантичного підходу до досліджень усіх рівнів мови.

Незважаючи на достатньо велику кількість публікацій із зіставної семантики, змістовий підхід до зіставного вивчення лексики потребує подальшої розробки – “у цій найбільш семантичній ділянці мови зіставна семантика знаходиться на початковій стадії, що зумовлено відсутністю методіки дослідження лексичного матеріалу, також специфікою лексико-семантичної системи (її відкритим характером, труднощами встановлення стійких системних рис). Мовні зіставлення не завжди мають системний характер” [10, с. 89].

Сучасна лінгвістика характеризується посиленою увагою до освоєння